

Семінар 3

Тема: Розвиток форм соціальної підтримки в XIV – на початку XX ст.

План

1. Основні напрямки допомоги населенню у Російській державі у XIV-XVIII ст.
2. Розвиток форм соціальної допомоги у тогочасній Україні. Найвідоміші благодійники литовсько-польського періоду. Діяльність братств.
3. Соціальна підтримка населення у козацькій державі. Благодійна та меценатська діяльність гетьманів Б.Хмельницького, І.Мазепи, К.Розумовського та інших.
4. Розвиток соціальної опіки в Російській імперії в другій половині XIX – на початку XX ст.:
 - а) створення та діяльність органів місцевого самоврядування у напрямку допомоги населенню;
 - б) благодійна діяльність окремих осіб (родин);
 - в) система благодійних організацій.

Література

1-5, 7-8, 11, 14, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 36-38, 40, 42, 45, 46, 48-53, 56-59, 61, 63, 65, 66, 71, 72, 74, 76-78, 83, 90-92, 96-97.

Методичні рекомендації

Період, який слід висвітлити у *першому питанні*, є досить обширним, тому його слід поділити на два етапи: перший – XIV – перша половина XVII ст., другий – друга половина XVII – XVIII ст. Під час першого періоду Україна ще не входила до складу Московської держави, однак знання про зародження та трансформацію системи допомоги тоді є корисним, тим більше що вже на наступному етапі Україна була приєднана до неї. Щодо першого етапу, то слід зауважити, що парадигма допомоги у той час суттєво змінюється. Для неї характерними були три основні форми соціальної допомоги: монастирська, державна та приватна благодійність. Характеризуючи кожен, треба зробити акцент на тому, що вони суттєво змінюються порівняно з попереднім періодом. Так, монастирська допомога переживала еволюцію від відкритої до системи “закритого призріння”,

оскільки поступово монастирі-вотчини, які замінили ктиторські монастирі, вводили обов'язковий внесок при вступі до них, що утруднювало потраплення туди всіх бажаючих. Основними напрямками державної допомоги у той час були: поховання воїнів чи населення, які загинули під час нападів на руські землі (що вважається однією з перших форм громадських робіт); боротьба з епідеміями шляхом створення спеціальних застав; боротьба з пожежами та допомога потерпілим від них, боротьба з голодом шляхом регулювання цін на хліб, розподілу харчів у неврожайні роки тощо; викуп полонених; зміцнення законодавства щодо державної опіки знедолених (наприклад, Судебники 1550-х років, різні укази); створення відомств, які брали на себе функції соціального захисту (наприклад, Полонянничий приказ, який з'явився 1668 р.). Тут треба обов'язково звернути увагу на той факт, що тоді, коли у Західній Європі з'явилася вже низка законів, які забороняли жебрацтво, в Росії цей інститут був фактично легалізований. Жебраки утворювали цілі слобідки, поділялися на кілька категорій, жебрацтво стало способом їх життя (т.зв. "професійні жебраки" – див. словник). Хоча треба зауважити, що вже в той час було зроблено перші спроби переглянути підходи до злидарювання (Стоглавий Собор 1551 р. вказав на його небезпеку, а Церковний Собор 1681 р. запропонував диференційований підхід до жебраків). Щодо приватної благодійності слід сказати, що її здійснювали колишні державні діячі, духовні особи, поміщики. Основними напрямками їх діяльності були допомога голодуючим, заснування лікарень для бідних, їх лікування, викуп полонених та інші (доцільно навести конкретні приклади). З'являються також благодійні товариства та організації.

Щодо другого періоду, то тут слід зупинитися на петровській епосі, яка внесла суттєві зміни у систему соціальної допомоги. Слід зупинитися на таких напрямках, як переслідування професійного жебрацтва (висвітлити методи, за допомогою яких це реалізовувалося), створення розгалуженої адміністративної системи допомоги нужденним (розповісти, які саме органи були створені та які функції вони виконували). Потрібно також звернути увагу на те, як вирішувалися проблеми окремих нужденних категорій: дітей, які залишилися без піклування батьків, жінок непристойної поведінки, скалічених, престарілих тощо; які інститути опіки виникли у зв'язку з цим (гамівні, прядильні, сирітські будинки, шпиталі тощо). Далі слід зупинитися на розвитку форм допомоги населенню в часи Катерини II (опіка дітей, боротьба з проституцією, допомога інвалідам), особливо на створенні нею приказів громадської опіки (1775 р.). Роблячи висновок, доцільно

зауважити, що в кінці розглядуваного періоду склалася певна структура інститутів допомоги, підсилюється роль держави у соціальному захисті.

При висвітленні **другого питання** слід почати з того, що, незважаючи на непоправну шкоду, завдану Україні татаро-монголами, традиції допомоги, благодійності, які склалися в часи Київської Русі, не були забуті і поступово розвивалися. Слід згадати з курсу “Історія України”, що таке братства, коли вони виникли, хто входив до їх складу, основні напрямки їх діяльності (захист православної віри, відкриття шкіл, друкарень, організація та опіка монастирями), до яких слід додати створення шпиталів, лікарень. Треба згадати про всестановість братських шкіл, допомогу учням-сиротам та бідним, забезпечення їх підручниками, утримання викладачів та інше. Треба сказати, що, продовжуючи традиції руських князів, які показали приклади особистого благодійництва, українські князі, багаті люди увійшли в історію як відомі благодійники та меценати. Серед них слід виділити К.Острозького, Галшку Гулевичівну, П.Сагайдачного, П.Могили та інших (докладно розповісти про діяльність кожного з цих людей). При висвітленні питання радимо користуватися відомостями, наведеними у додатку 1, та рекомендованою літературою. У кінці треба зробити загальний висновок про допомогу знедоленим у литовсько-польський період.

Щодо підтримки населення в козацькій державі (**третьє питання**) слід, користуючись знаннями з історії України, розповісти про ідеали рівності, демократичності в козацькій республіці; про різні напрямки та види допомоги (створення шпиталів для поранених та старих воїнів, піклування про козацьких вдів та сиріт, турбота про освіту, розвиток медицини тощо). Слід докладно зупинитися на благодійній та меценатській діяльності козацьких гетьманів, зокрема Б.Хмельницького, І.Мазепи, П.Орлика (розглянути статті його Конституції, в яких йшлося про захист убогих, вдів, сиріт), К.Розумовського та інших (користуватися додатком 1 та рекомендованою літературою).

Четверте питання є досить багатим на фактичний матеріал, тому вимагатиме відповіді кількох студентів. Стосовно діяльності органів місцевого самоврядування, то слід згадати, що вони були створені внаслідок реформ 1860-70-х років, а саме: земства – у 1864 р., міські думи та міські управи – у 1870 р. Ці установи стали правонаступниками приказів громадської опіки, хоча в окремих губерніях останні ще продовжували існувати. У цей час значно розширилося коло клієнтів громадської опіки (до колишніх додалися ще безробітні, сім’ї солдатів, покликаних на дійсну службу, діти арештантів та засланих, епілептиків,

особи, покусані скаженими тваринами, алкоголіки, породіллі та інші). Далі потрібно висвітлити зміст кожного з напрямків діяльності земств, міських дум у галузі допомоги населенню (медична, економічна, юридична, трудова допомога, освіта, утримання установ соціальної опіки та інші). Треба також розповісти, якими методами вирішувалися питання бездоглядності дітей, профілактики зубожіння. Потрібно зробити висновок про перевагу нової суспільної опіки над приказною, однак наголосити на недостатньому охопленні всіх нужденних.

Наступний відповідаючий повинен зупинитися на тому, що в розглядуваний період дуже поширеним явищем стала приватна благодійність окремих осіб, в якій переважала сімейна традиція. Тут доцільно розповісти про благодійну і меценатську діяльність таких родин, як Смирненки, Терещенки, Бродські, Галагани, Тарновські та інші (можна користуватися відомостями, поданими в додатку 1, або матеріалами рекомендованої періодики). Можливий варіант, коли кілька студентів готують невеличкі доповіді по кожній сім'ї (на 3 хв.) і по черзі виступають (цей момент потрібно заздалегідь узгодити з викладачем). При відповіді слід звернути основну увагу на напрямки діяльності цих родин, її мотиви, масштаби, оцінити її значення для України.

Наступний студент повинен охарактеризувати систему благодійних організацій, яка була досить численною (нараховувала близько 15000 установ) та диференційованою, тому їх доцільно було б класифікувати. Деякі з них, наприклад Імператорське людинолюбне товариство або Відомство установ імператриці Марії, були засновані ще в кінці XVIII та на початку XIX ст., а на другу половину XIX ст. – початок XX ст. припадає їх найбільший розвиток. Їх можна віднести до напівдержавних установ. Під час Кримської, російсько-японської та Першої світової війн виникло багато закладів, які опікувалися військовими різних чинів, їх сім'ями та сім'ями загинувших воїнів, зокрема Комітет Великої княгині Єлизавети Федорівни, для підтримки осіб, покликаних на військову службу, Морське благодійне товариство, Скобелевський, Романівський, Георгіївський комітети та інші. Як міжнародна інституція допомоги пораненим виник і Міжнародний комітет Червоного Хреста (а також Російський Червоний Хрест та Українське товариство Червоного Хреста). Слід виділити також постійні та тимчасові благодійні установи, які діяли під час екстремальних подій (наприклад, під час неврожаїв тощо). Філантропічні установи можна також поділити на ті, що допомагали дітям, та ті, що надавали допомогу дорослим (див. табл. 3), за відомчою приналежністю – на ті, що належали до міністерств і відомств, які мали на меті тільки благодійні справи, та ті, які належали до відомств, що не мали спеціального благодійного призначення

(див. табл. 4). Існували також установи, які надавали допомогу інвалідам (наприклад, Опікунство імператриці Марії Федорівни для сліпих, глухонімих). Закінчити розгляд питання треба висновком про розвиток соціальної опіки в Російській імперії у період, який вивчається.

Семинар 4

Тема: Система соціального забезпечення в СРСР

План

1. Формування радянської системи соціального забезпечення у 1917-30-ті роки:
 - допомога дитячому населенню, боротьба з дитячою безпритульністю та бездоглядністю;
 - система допомоги інвалідам, безробітним та іншим вразливим верствам населення;
 - становлення та еволюція пенсійної системи;
 - соціальна політика стосовно селянства;
 - недоліки радянської системи соціального забезпечення.
2. Соціальна допомога населенню в період Великої Вітчизняної війни.
3. Розвиток радянської системи соціального забезпечення в післявоєнний період (до кінця 1980-х рр.).

Література

1-3, 5, 7-8, 13, 16, 17, 36, 37, 41, 43, 67, 68, 69, 70, 79, 81, 96-97.

Методичні рекомендації

При висвітленні *першого питання* (воно передбачає щонайменше трьох відповідаючих) слід зупинитися спочатку на характерних рисах системи допомоги населенню, яка почала формуватися після приходу до влади більшовиків. У ній починає домінувати держава, яка фактично стала єдиним суб'єктом допомоги (патерналістична модель допомоги). Громадські організації діяли лише номінально, під пильним контролем з боку держави. Як партнерів було усунуто церкву та будь-які прояви благодійності. Було проголошено перехід до комуністичного забезпечення, яке було невіддільним від марксової теорії класової боротьби і поширювалося лише на представників робітничо-селянського класу. Треба також розповісти про скасування чинних органів допомоги та поступове формування нової адміністративної системи радянського соціального забезпечення; пояснити, які справи були у віданні